

Iskolátlanítási kísérletek

Az első családi iskolázók

Ez a cikk arra vállalkozik, hogy vázlatosan bemutasson egy olyan jelenséget, amely Magyarországon ugyan kevésbé ismert, de egyre több országban, leginkább az Amerikai Egyesült Államokban szinte megkerülhetetlen, ha az oktatás területén zajló változásokról beszélünk. A „családi iskolázás” az 1970-es években jelent meg az Amerikai Egyesült Államokban, eleinte néhány ezer család részvételével. A családi iskolázást választók nem járatják iskolába gyermekeiket, hanem oktatásukat informális eszközök segítségével, jórészt családon és saját kapcsolati hálójukon belül oldják meg.

Az intézményesített oktatást ezt megelőzően a hatvanas évek radikális iskolakritikusai részéről érték a legerősebb kritikák. Ezek a kritikusok a már korábban is jelen lévő „reform” és „alternatív” pedagógiánál jóval súlyosabb vágakkal illették az intézményesített iskolarendszert. Legtöbbjük álláspontjából az iskola mint intézmény teljes elvetése következik, az oktató-nevelő funkciókat más közegre szeretnék átruházni. Mivel az egyik ilyen lehetséges közeg a család, nagyon tanulságos megvizsgálni, hogy a radikális iskolakritikák egyes elemei hogyan valósulnak meg, illetve változnak meg a „home schooling”, azaz „családi iskolázás” mozgalmában.

A mozgalom több, egymástól meglehetősen távol álló világnezet körül bontakozott ki. Az egyikbe tartoztak a hetvenes évek néhány ezerre tehető „családban iskolázói”, akik nagyrészt a hatvanas évek lázadói, a „hippi-mozgalom örökösei”, vagy a velük szímpatizálók közül kerültek ki. A résznevők megfontolásai sok párhuzamot mutatnak a radikális iskolakritikusok egyes gondolataival. Felismerhető például a legismertebb radikális, Ivan Illich több elképzelése, akinek iskolakritikája a modern fogyasztói társadalom kritikája is egyben, és aki egészen odáig ment, hogy iskolátlanítani szerette volna a társadalmat. Illich szerint az, hogy a tanulást jó-részt intézményes keretek között tartjuk elképzelhetőnek és igazán legitimnek, egyike a modernitást megalapozó nagy mítoszoknak, amelyek megkérdőjelezhetetlenné igyekeznek tenni a fogyasztás, a számszerűsíthetőség normáit.

A családi iskolázók első generációjába tartozók igazi „szellemi atyja” azonban nem Illich és a hozzá hasonló teoretikusok, hanem egy pedagógusból lett iskolaelenző, a nagyon is gyakorlatias amerikai John Holt. „Iskolai kudarcok” címmel megjelentetett tulajdonképpen munkanaplójában saját pedagógusi tapasztalatairól és kudarciról számol be. A széles körben nagyon népszerűvé váltó Holt az Illich-i iskolátlanítás, angolul „deschooling” szavához képest alkotta meg az „unschooling”, azaz, nem-iskolázás fogalmát. Holt nem társadalomtudósi, hanem pedagógusi attitűdökkel közelít a témahez, éppen ezért mondandójában a fő hangsúlyt nem a társadalmi rendszer iskolátlanítása, hanem a családi spontán nevelési forma igelése kapja. A nem-iskolázás azt jelenti, hogy az otthon, családi környezetben nevelkedő gyermekek semmiféle formális oktatást nem kap. Azaz, nem használnak tankönyveket, nem határozzák meg, hogy az adott nap éppen mivel fognak foglalkozni, hanem a tanulás folyamatát a gyermekek spontán érdeklődése indítja be.

A társas kapcsolatokról szólva Holt azt állítja, hogy a legtöbb iskolában a társadalmi élet nagyon kompetitív, státus-orientált és sznob, és egy ilyen világhoz szoktatja a gyermekeket, miközben egyáltalán nem „szocializálja” beléjük a barátság, bensőségeség, bizalom értékeit. A családi iskola nagy előnyeként Holt felsorolja az intimitást, az idő beosztásának lehetőséget, a spontaneitást, a gyermekek egyéni igényeihez való igazodást.

A Holtot követő családi iskolázók a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek legelején jórészt a „hatvannyolcas” nemzedék tagjai közül kerültek ki, akik nemritkán maguk is tanárok vol-

tak, komolyan foglalkoztak gyermekneveléssel. A családi iskolázás ekkor meglehetősen marginális jelenségnak számított.

Az első családi iskolázók sokszor hippi-kommunákban éltek, és közösen, az iskolától távol nevelték a gyermeket. Cselekedetük eleinte illegális volt, sokszor kellett bíróságokon megvédeniük döntésüket.

A második hullám: illegalitásból legalitásba

A családi iskola egyre szélesebb körű legitimizációs folyamatához hozzájárult egy 1969-ben iskolások körében végzett kutatás, amely Raymond Moore nevéhez fűződik. A szocializációs és a formális tanulás által felvetett problémákkal foglalkozó kutatás eredményei szerint egy sor komoly fejlődési problémáért, mint például a hiperaktivitás vagy a dyslexia, a formális iskola tehető felelőssé, amelyben a gyermekek túl korán kerülnek szembe nehezen megoldható feladatokkal. Moore a kutatás tanulságaként a kötelező iskoláztatás kezdetének 10, vagy akár 12 éves korig való kitolását javasolta, majd 1980-ban megjelentetett könyvében, a *Home Grown Kids*-ben (Otthon nevelt gyermekek) már egyértelműen a formális oktatás ellen foglalt állást. Moore (aki kutatásait egyébként feleségével együtt végezte) egyáltalán nem mellékesen gyakorló protestánsként fejtette ki nézeteit, és a vallási-erkölcsi nevelés szempontjából is megfelelőbbnek tartotta az otthoni nevelést. Ugyanekkor az 1980-as években, Amerikában megváltoztak a felekezeti iskoláakra vonatkozó adószabályok, csökkentek bizonyos adókedvezmények, így néhányat közülük be kellett zárni.¹ E tényezők összejátszásának köszönhetően a családban iskolázás mozgalmához ekkor csatlakozott egyre nagyobb számban a keresztény (protestáns) erkölcsiséget nagyon fontosnak tartó tömeg.

A nyolcvanas évek második felére a családi iskolázás mozgalma már kevésbé a hatalom elleni, baloldali ellenkultúra mozgalma volt; egyre nagyobb súlyt kaptak benne a modern társadalom szekularitása ellen lázadó fundamentalista keresztyének.

Jane Van Galen tanulmányában² a családi iskolázókat az „ideológusok” és a „pedagógusok” két csoportjára osztja. Az ideológusok közé tartoznak a vallási konzervatívok, akik azt szeretnék, hogy gyermekik tanulják meg az alapvető vallási doktrínákat, és részben azért választják a családon belüli tanulást, mert így könnyebben tudják érvényesíteni ezeket az értékeket, mint a világi közoktatással is versenyezve, valamint azért, hogy ezzel is arra szocializálják gyermekiket, hogy a család a társadalom legfontosabb intézménye. A pedagógusok ezzel szemben főleg azért akarják ők maguk tanítani gyermekiket, mert nem tetszik nekik a modern nevelésügy bürokratizálódása, elgépítése. Olyan szülők tartoznak ide, akik élenken érdeklődnek az oktatás és a nevelés problémáiról, olvassák az ide vonatkozó szakirodalmat.

Mindkét csoport tagjaira jellemző, hogy megkérőjelezik a hosszú ideig megkérőjelezhetetlennek tekintett állami szerepvállalást a gyermekek szocializációjában. A különbösséget talán leginkább abban ragadhatjuk meg, hogy bár minden két csoport lázadásának célpontja az állam, de az egyikben azért, mert elnyomja az egyént, a másikban viszont azért, mert nem a helyes értékeket szocializálja. A két egyértelműen különböző hozzáállás „iskolázási” szokásai egyébként csak látszólag hasonlóak, eltéréseik nagyon is jól példázzák a két világnézet közötti különbösséget. A családban iskolázásnak ugyanis különböző formái léteznek. Vannak családok, ahol meghatározott szabályok szerint, különböző tankönyvek segítségével, szinte iskolai órák-

1 <http://www.geocites.com/homeschoolers> – A brief history of American Homeschooling.

2 Jane A. Van Galen: Ideologues and Pedagogues: Parents who Teach Their Children At Home. In: Jane Van Galen and Mary Ann Pittman (ed) *Home Schooling: Political, Historical, and Pedagogical Perspectives*, (Norwood, N.J.: Ablex, 1991)

hoz hasonlóan tanulnak a gyermekek a szülők segítségével. Míg sok család számára ez csak az első lépés a radikálisabb, már említett „unschooling”-nak, azaz nem-iskolázásnak nevezett forma felé.

A nyolcvanas évek második felére a családi iskolázók nagy részét alkotó vallási fundamentalisták nem annyira a tanítás iskolai formái, mint inkább az iskolai oktatás világi tartalma, és az iskola szerintük túlzottan megnövekedett szocializációs hatalma ellen lázadnak, amikor nem járatják iskolába gyermekeiket. Ezért az ő körükben zajló oktatás sem feltétlenül formáiban különbözik az iskolaitól, mint inkább tartalmában.

Ezekben a családokban gyakran az iskolai menetrendhez hasonlóan tanórák vannak, és a különbség főleg abban rejlik, hogy a tanár a szülő, és a személyes interakciónak köszönhetően jobban tud alkalmazkodni a gyermek pillanatnyi igényeihez, tempójához. Ezeknek a szülőknek elsődleges fontosságú, hogy ők választhatják meg a tananyagot, nem az iskola.

Szerintük a világi oktatás tényerése nem a Felvilágosodás és a modernítás nagy, emancipatorikus vívmánya. Az ő nézőpontjukból minden inkább a hagyományok szétzúzása, hitükkel ellenkező nézetek rájuk erőszakolása és a család szerepének számukra elfogadhatatlan megsorítása, és ezek az indokok, amelyek az Iskolával való szembefordulásra készítik őket.

Érvelések a családi iskola mellett

A családi iskolázók a társadalom egyik legáltalánosabb, konszenzualisan sokáig megkérdőjelezhetetlennek tartott intézményével kapcsolatosan mutatnak fel alternatív gondolkodásmódokat és megközelítéseket. A megszokottól eltérő szemléletmód könnyen megragadható, ha nyomon követjük a mozgalmat érintő vitákat. A családban iskolázókkal kapcsolatos diskurzusban, természetesen nem véletlenül, nagyon sűrűn bukkanunk a szocializációval kapcsolatos érvekre és viszontérvekre. Amikor ezzel kapcsolatos támadás éri őket, a családi iskolázást támogatók két, egymástól jól elkülöníthető érvrendszerrel igyeksznek igazukat megvédeni.

Az egyik csoportba azok a kutatások és felmérések tartoznak, amelyek azt kívánják bebizonyítani, hogy az iskolán kívül nevelt gyermekek kortárs kapcsolatai hasonlóképpen működnek, mint iskolába járó társaiké. Ezek a kutatások általában gyermekcsoportok megfigyeléseiben, vagy attitűdököt kutató tesztekkel végzett felméréseken alapulnak. Legtöbbjük eredményei szerint a családban iskolázott gyermekek legalább akkora, ha nem nagyobb önbecsüléssel és magabiztossággal rendelkeznek, mint kortársaik. Az eredmények szerint kapcsolatteremtő képességeik is legalább olyan jól működik, mint a többieké.³

A szocializáció sikeresége mellett másik érvrendszer megkérdőjelezni azt, hogy a hagyományosan a szocializáció során elszajtítandó értékek valóban értékek. Ez az érvelés arról beszél, hogy az iskolában leginkább a versenyt, a fegyelmet, az őszintélenséget tanulják meg a gyermekek, hiszen e tulajdonságok nélkülözheteretlenek a társadalmi sikereséghez. Az efféle normák ellen érvelők nem tartják kudarcnak, ha valaki nem tud eleget tenni ezeknek az elvárásoknak, hiszen számukra egy ilyen társadalomban elért sikeresség egyenlő a személyiség kudarcával.

Ez a két, ellentétes problémafelfogás ismét arra figyelmeztet, hogy az iskolával való szembefordulásnak gyökeresen eltérőek lehetnek az okai is. Azok, akik az iskolát, mint a nagybetűs életre felkészítő intézményt nem tartják megfelelőnek, a szocializációval kapcsolatban is szívesen mérik önmagukat ugyanazon mérce szerint, mint amellyel az iskolába járókat szokás mérni, hiszen céljuk éppen az, hogy bebizonyítsák: az ő módszerükkel hamarabb és hatékonyab-

³ Lásd pl. Larry Edward Shyers: *Comparison of Social Adjustment Between Home and Traditionally Schooled Students*. In: *Socialization: A Great reason Not to Go to School*; www.learninfreedom.org/socialization

ban lehet elérni azokat a célokat, amely célok elérésére elvileg az iskola hivatott. A másik csoport nem tartja kívánatosnak ezeket a célokat, éppen ezért nem is tartja fontosnak igazolni azt, hogy hogyan teljesítenek ezek szerint a gyermekek. Ezért nem meglepő, hogy amikor szocializációról beszélnek, más és más aspektusait emelik ki ennek a meglehetősen nehezen konceptualizálható fogalomnak. Az egyik csoport a kortárskapcsolatok építésének képességére, a kommunikációs készségekre koncentrál, és az ezekben való fejlettséget teszi meg a szocializáció mércéjének; a másik csoport a társadalmi szocializációnak a versengésre, a személyiség elnyomására való törekvését emeli ki, és értékesnek tartja, hogy gyermekei ezeket a kétes képességeket nem szerzik meg.

Új hullám

A tanulságok szerint a családi iskolázók mozgalmának új erőt adott az amerikai iskolákban egyre terjedő erőszak, illetve a családban iskolázottak „első generációjának” nyilvános sikerei – a családban iskolázást a középpontba állító egyik legfontosabb „esemény” az volt, amikor 1997-ben, egy családban iskolázott kislány megnyert egy nagy presztízsű országos tanulmányi versenyt.⁴ Ezen közben az 1983-ban alakult Home Schooling Legal Defense Association (HSDLA)-nek köszönhetően az eredetileg jobbára illegitim családi iskolázás elfogadottsága egyre terjedt. A szervezet alakulásakor mindenkor három amerikai állam nem nyilvánította büntetendőnek a családi iskolázást, jelenleg valamennyiben elfogadott ez az oktatási alternatíva, és a szülőknek viszonylag kevés kritériumnak kell eleget tenniük ahhoz, hogy ne kötelezhessék gyermeküket arra, hogy iskolába járjon.

A felsorolt körülmenyeknek is köszönhetően a családi iskolázás egyre jobban láthatóvá vált, és napjainkban már megindult a mozgalom harmadik hulláma, amelyhez a korábbi „ex-hippi”, majd a későbbi „fundamentális kereszteny” kört tovább szélesítve, az amerikai társadalom jóval szélesebb rétegeiből csatlakoznak. A „harmadik hullám” tagjainak helyzete és döntése a fenti okok miatt is jóval könnyebb, mint azoké, akik akár csak tíz évvel korábban hoztak hasonló döntést.

Szülői vélemények

A családban iskolázók sokszínűségebe enged bepillantást, ha összegezzük, hogyan vallanak saját tapasztalataikról azok, aikik már jó néhány éve ezen a módon tanítják gyermeküket. A vélemények összegyűjtéséhez különböző internetes forrásokat használtam, és bár természeten meglehetősen esetleges, hogy kinek a véleménye került bele a mintába, úgy gondolom, érdemes megemlíteni őket, hiszen alátámasztják azokat a sejtéseket, amelyek felmerültek a motivációkkal kapcsolatban.⁵

Az elemzett húsz szülői véleményből négy esetben az derült ki, hogy a családi iskolai forma választását szinte kizártlag a család mély vallásossága indokolta. Van olyan szülő, aki első indokként egyenesen az evolúció oktatását nevezte meg az iskolával való fő konfliktusforrásnak. Mások az iskolában uralkodó, az ő erkölcséikkel összeegyeztethetlen hangulatra hivatkoznak; („az én lányom soha nem fog úgy kinézni, mint Brittnay [sic!] Spears”).

Ötén azzal indokolták választásukat, hogy az iskolában nagyon rosszak a tanulási feltételek, és azért vették ki gyermeküket, mert az iskola nem tudott a gyermekek tempójához alkalmaz-

⁴ Erről az eseményről több cikk is beszámol, például: Isabel Lyman: *Homeschooling: Back to the future?* in: <http://www.cato.org/pubs/pas/pa-294.html>, vagy Brian C. Anderson: *An A for Home Schooling* című cikke, <http://www.city-journal.org>

⁵ Forrás: <http://www.easyhomeschool.org>; <http://www.learningfreedom.org>

kodni. Van olyan szülő, aki arról számolt be, hogy az egyik gyermeke túl keveset tanult az iskolában, a másik viszont nem tudta követni a neki nem megfelelő tempójú és stílusú tananyagot.

A véleményüket leírók egy jelentős része, nyolc szülő egyértelműen hangsúlyozza, hogy az iskolával, mint intézménnyel (is) elégedetlen. Közülük többen a szörnyű iskolai körülmenyeket okolják, de sokan vannak, akik egyszerűen félnek a gyermekükre az iskolában leselkedő veszélyektől.

Mint már említettem, megjelent a családi iskolázóknak egy szintén új csoportja, akik nem elvi és nevelési okokból választják ezt az utat. Ez jól látszik a vélemények mintáján is, hiszen hárman is arra hivatkoztak, hogy a szülők munkája gyakori költözéssel jár együtt, és ez lehetetlenné teszi azt, hogy a gyermekek normálisan végezzenek el egy-egy iskolai osztályt. Az ő példájuk ismét arra mutat rá, hogy a mozgalom kiszélesedik, és egyre többen választhatják csupán gyakorlati okokból.

Fontos megemlíteni azt is, hogy a húsból öten egyértelműen hivatkoznak arra, hogy ők pedagógus végzettségűek. Ezt a tendenciát egyébként alátámasztják a családi iskolázók körében végzett felmérések is.

Bármilyen alapfeltevésből induljanak is ki, a családi nevelés minden irányzata megkérdőjelezte a 20. század során már-már megfellebbezhetetlennek hitt szocializációs formákat. Arra utalnak, hogy bizonyos életszemléletű csoportok számára az iskola elvesztette, és talán még többek számára kezdi elveszteni korábbi legitimitását, és egyre többen kérdőjelezik meg azt a szerepet, amelyet az iskola a modern társadalmak gyermeknevelési gyakorlatában magának követel.

A családi iskolázás tehát a modern intézményrendszer és a család viszonyát, egymással szembeni jogosítványaiat feszegeti. A kötelező iskolázatással szembefordulók egy sokáig el sem igen képzelhető kérdést tesznek fel: azt, hogy kinek van több joga beleszólni a gyerek életébe: az iskolának (azaz az államnak) vagy a családnak. A családi iskolázók *per definitionem* megválaszolják ezt a kérdést, és mozgalmuk egyre nagyobb elfogadottsága arra enged következtetni, hogy véleményük nem számít többé egyértelműen normaszegésnek.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a családi iskolázás alternatívája egyáltalán nem egyformán jelenik meg a társadalom különböző szegmenseiben. Az amerikai felmérések ből kiderülni látszik, hogy jellegzetesen középosztályi nevelési elvekről van szó. Kérdés persze, hogy minden inkább annak tudható-e be, hogy a középosztály, főleg az értelmiség egyes újító szellemű rétegei minden újító mozgalomhoz elsőként csatlakoznak (többek között azért, mert értelmiségi [tanár!] lévén, ők olvashatnak először radikális véleményeket egy-egy adott téma-ról); vagy annak inkább, hogy a családi iskolázás, és főleg a nem-iskolázás olyan oktatási és nevelési rendszert jelentenek, amelyek közel állnak a középosztálybeli nevelési preferenciákhoz. Talán nem független ettől az amerikai családi iskolázók sikere sem, hiszen értelmiségi-ként sokkal inkább testhez álló számukra a nevelésnek ez az autonóm módja.

Az állam gyerekneveléssel kapcsolatos jogosítványainak egyre élénkebb megkérdőjelezése a családi iskolázás egyik forrása. Ugyanakkor talán nem túlzás levonni azt a következtetést, hogy létezik egy bizonyos tulajdonságcsoporthoz, amelynek megléte előfeltétele annak, hogy egy szülő sikeres családi iskolázó lehessen. Akár a baloldali ellenkultúra híve, akár a fundamentális protestánsok csoportjába tartozik is valaki, jellemző rá egy nagyon erős világnézet, erőteljes erkölcsi állításokkal. Az tud sikeres családi iskolázóvá válni, aki képes saját világnézeti rendszert alkotni, és képes megkérdőjelezni egy másikat. Egyáltalán nem zavarja, ha a szélesebb társadalmi normák felől közelítve deviánsnak számít, ugyanakkor gyakran igen tudatosan

követi saját, vagy egy vonatkoztatási csoport eszmeiségét. Még egyszer fontosnak tartom hangsúlyozni, akármennyire egyértelműnek tűnik is, hogy a családi iskolázó szülőket az átlagosnál feltehetőleg sokkal nagyobb mértékben foglalkoztatják a gyermeknevelés kérdései. Ezek nélkül a tulajdonságok nélkül a családi iskolázás nagy valószínűséggel kudarcba fulladna.

Az amerikai családi iskolázók első generációjának gyermekei éppen az elmúlt években kezdték meg felnőtt életüket. Érdekes további kutatási téma lehet, hogy milyen mértékben értékelik majd ők maguk és környezetük sikeresnek társadalmi beilleszkedésüket (illetve érdekes kérdés, hogy milyen mértékben tartják fontosnak a beilleszkedés kérdését), és hogy ők maguk milyen módon kívánják majd nevelni gyermekiket.

Berényi Eszter

A reszocializáció útjainak keresése Debrecenben

A Szociális és Családügyi Minisztérium Debreceni Javítóintézete és a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszéke közötti, régi keletű munkakapcsolat van, hiszen pedagógia szakos hallgatóink intézménylátogatás során megismerkednek az intézettel, ill. többen közülük gyakorlatukat is ott töltik.

Ennek a jó munkakapcsolatnak a során merült fel az a kérdés, hogy a tanszék hogyan tudna segíteni az intézetben folyó iskolai munka fejlesztésében, hiszen az intézet pedagógusai is érzékelik és megfogalmazzák a dolgozók általános iskolájának tantervi hiányosságait.

Ahhoz, hogy tanszékünk megfelelő segítséget tudjon adni, szükséges volt, hogy feltérképezzük a gyerekek tanulási jellemzőit. Ezt azért tartottuk fontosnak, mert Volentics Anna átfogó vizsgálata óta eltelt közel 10 év alatt, amelyben az intézet jogelődje, a Népjóléti Minisztérium Debreceni Gyermekoththona (lányok számára) is szerepelt, az intézet profilja megváltozott, s jelenleg egy egészen más típusú reszocializációs feladatot lát el.

Úgy gondoljuk, hogy érdemes részletesebben is bemutatni az intézetben folyó munkát, mert összesen három ilyen intézet van Magyarországon (2 fiú, 1 lány), s kevésbé ismert a pedagógusok előtt az itt folyó pedagógiai munka. A SzCsM Debreceni Javítóintézete 1997. novembere óta fogad be előzetes letartóztatásban lévő fiúkat. Ennek törvényi hátterét az 1995. évi LXI. Törvény adta meg, mely a Büntető Törvénykönyvet módosította, s lehetővé tette, hogy az előzetes letartóztatás a fiatalkorúakat illetően javítóintézetben is végrehajtható legyen. Célja, hogy a fiatalkorúak emberségesebb körülmények között nyerjenek elhelyezést a letartóztatás idejének időtartama alatt és a fiatalokkal szemben ne a büntetés, hanem a pedagógiai nevelés legyen eszköz, ami visszatartó erővel hathat a fiatalok további életútján. A SzCsM Debreceni Javítóintézete jelenleg öt megyéből fogad be fiatalokat (Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar megye), s feladata az előzetesbe bekerült fiatal fiúk nevelése, oktatása, képzése, a reszocializáció előkészítése.

Azok a fiatalok, akiknek az szükséges, délelőttönként belső iskolában folytatják és/vagy fejezik be általános iskolai tanulmányaikat, ill. varró-, szövő-, kertészeti foglalkozásokon és tanfolyamon vesznek részt.

Délutánoként hat nevelőorthoni csoportban folynak a nevelési órák, kulturális- és sportfoglalkozások. Pszichológus és mentálhigiénikus kollegák vezetik a délutáni foglalkozások ke-